

Література:

1. Артемчук Г. І. Методика організації науково-дослідної роботи: навч. посіб. / Г. І. Артемчук, В. М. Курило, П. М. Кочерган. – К.: Форум, 2000. – 271 с.
2. Бугай О. В., Кириченко В. Т. Залучення школярів до науково дослідницької роботи з біології. Робота з обдарованими учнями. – Харків: Видавнича група «Основа», 2006.
3. Концепція Нової української школи. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://mon.gov.ua>.
4. Степанюк А. В. До проблеми формування цілісних знань школярів про живу природу / А. В. Степанюк // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 4. – С. 68–77.
5. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям. – К.: Рад. школа, 1988. – 304 с.
6. Самойленко Т. Г. Практикум з фізіології рослин: навчальний посібник / Т. Г. Самойленко, М. О. Самойленко, О. Ф. Рожок. - Миколаїв: МНАУ, 2013. 431 с.
7. Задорожний К. М., Шамрай С. М. Біологічні експерименти у школі. Харків: Видавнича група «Основа», 2003.
8. Задорожний К. М. Дослідницька та проєктна діяльність під час вивчення біології. – Харків: Видавнича група «Основа», 2008.

Мороз І. В.

ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ У НАВЧАННІ ІСТОРІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

З метою встановлення фактичного стану використання історичних джерел у вивченні історії нами було проведено анкетування вчителів, глибині інтерв'ю та бесіди з ними. Анкетуванням було охоплено 172 вчителів історії з різних областей України (з них 136 респонденти через он-лайн опитування).

Аналіз відповідей вчителів дав підстави стверджувати, що більшість з них розуміють актуальність організації систематичної роботи з історичними джерелами в старшій школі і зазначають, що вона сприяє конкретизації навчального матеріалу і може допомогти «оживити історію та відчувати дух епохи» - 80 % респондентів; формуванню ключових та предметних компетентностей учнів - 64,4 %; розвитку критичного мислення - 62,6%. Зазначимо, що 20,7 % респондентів вказали, що робота з історичними джерелами є важливою, але не основною на уроці історії. Лише 2,2% опитаних вчителів вказали, що робота над джерелами забирає надто багато часу і тому є неефективною, а 1,5 % - вважає, що не варто цим займатися, оскільки учням робота з історичними джерелами нецікава.

Результати анкетування засвідчили, що лише 20,6 % опитаних вчителів використовують історичні джерела на кожному уроці (тобто проводиться систематична робота з історичними джерелами); 66,9 % - достатньо, у межах навчальної програми та змісту підручника; 8,8 % - менше, ніж цього вимагає навчальна програма, 2,2 % - відчують труднощі в організації роботи учнів з історичними джерелами, тому намагаються оминати її. По одному з респондентів зазначили, що «роботі з історичними

джерелами на уроці приділяють увагу час від часу у форматі індивідуальних занять» та «через брак часу їх неможливо використовувати кожен урок».

Відповідаючи на запитання «Як Ви оцінюєте власний рівень володіння методикою використання історичних джерел в процесі навчання історії» лише 22,1 % вчителів зазначали, що володіють нею на високому рівні. Більшість респондентів (60,3 %) вказали на достатній рівень володіння методикою використання історичних джерел на уроках історії, 16,9 % – оцінили свій рівень як середній. Один з респондентів зазначив в рубриці «Інше» – «Маю знання, але не маю можливості застосування». Жоден учасник анкетування не вказав, що має недостатній рівень володіння методикою роботи з історичними джерелами в процесі навчання історії.

Одне із запитань анкети стосувалося ставлення старшокласників до роботи з історичними джерелами. 72,6 % опитаних вчителів зазначили, що їх учні ставляться до такої роботи позитивно, 13,3 % - байдуже і лише 3 % - негативно. По одному з респондентів зазначили: «по-різному», «сприймають як різновид роботи», «не заперечують, втім ініціативи не виявляють», «залежно від віку, пізнавальних можливостей, матеріалу», «по-різному, залежить від учня».

На запитання: «Якими інформаційними ресурсами Ви користуєтеся при доборі історичних джерел?» 88,2 % респондентів зазначили, що для цього використовують всевітню мережу інтернет, 71,3 % - шкільні підручники, 33,1 % - хрестоматії, 21,3 % - практикуми, і лише 2,2 % - архівні справи та 1,6 % - особисті архіви батьків учнів та вчителів, їх спогади.

Наступне запитання анкети мало на меті з'ясувати, роботі з якими видами історичних джерел вчителі віддають перевагу на уроках історії. Зіставлення отриманих даних (табл. 1) засвідчує, що в навчальному процесі вчителі історії найчастіше використовують писемні (документи) та зображувальні історичні джерела (малюнки, карикатури, реклама, плакати, графіки, фотографії). Цей результат став прогнозованим, оскільки саме ці типи джерел найбільше представлені в шкільних підручниках та мережі Інтернет. Крім того відомо, що технології призвичаїли сучасних дітей (покоління Z) до сприйняття насамперед візуальної інформації. На нашу думку, в освітньому процесі більше уваги варто приділяти як усним так і речовим історичним джерелам. Саме ці типи джерел можуть стати цінними при організації цікавих дослідницьких проєктів

Таблиця 1

**Використання вчителями на уроках історії
різних типів історичних джерел**

Регулярність Тип джерела	система тично	часто	час від часу	зрідка	взагалі не використовую
Писемні (документи)	36,8 %	44,1 %	14 %	2,2 %	2,9 %
Усні (вербальні)	4,4 %	33,3 %	39,3 %	21,5 %	1,5 %
Речові	4,4 %	19,3 %	38,5 %	34,1 %	3,7 %
Візуальні (зображальні)	43 %	37 %	11,9 %	4,4 %	3,7 %

Результати анкетування (табл. 2) засвідчують, що опитані вчителі під час опрацювання історичних джерел найчастіше використовують такі прийоми як «відповіді учнів на проблемні запитання на основі джерела» та «аналіз учнями документу і виділення в ньому смислових частин». На нашу думку, недостатньо уваги приділяється педагогами оцінці (встановлення) учнями достовірності джерела, самостійному опрацюванню ними джерела та творчому використанню його інформації, порівнянню різних джерел, що висвітлюють одну подію, характеризують певне історичне явище чи історичну особу. Адже самі ці прийоми спрямовані на формування в старшокласників таких важливих для сьогодення вмінь як знаходити, обробляти й аналізувати інформацію, критично оцінювати інформацію, аналізувати факти й судження, аргументовано захищати власну думку тощо.

Таблиця 2

Прийоми, які використовують вчителі в роботі з історичними джерелами

Регулярність	система-тично	часто	час від часу	зрідка	взагалі не викорис-товую
Прийоми роботи					
Аналіз джерела вчителем.	16,4%	30,6%	33,6%	16,4%	3%
Коментоване читання історичного документа	13,3%	39%	33,8%	14%	0%
Аналіз учнями тексту документу і виділення в ньому смислових частин	22,8%	48,5%	18,4%	7,4%	2,9%
Відповіді учнів на проблемні запитання на основі джерела	33,8%	41,9%	18,4%	3,7%	2,2%
Порівняння учнями різних джерел, що висвітлюють одну подію, характеризують певне історичне явище чи історичну особу	14,7%	36%	26,5%	21,3%	1,5%
Оцінка учнями достовірності джерела	16,2%	27,2%	30,9%	19,1%	6,6%
Системне опрацювання учнями джерела та творче використання його інформації	12,5%	31,6%	32,4%	20,6%	2,9%

Проведене анкетування дозволило виділити чинники, які на думку вчителів негативно впливають на стан роботи з історичними джерелами в старшій школі. По-перше, це перевантаженість навчальних програм та підручників фактологічним матеріалом, внаслідок чого на роботу з історичними джерелами не вистачає навчального часу. По-друге, це недостатня кількість збірок історичних джерел (хрестоматій, практикумів, спеціалізованих сайтів тощо) та відсутність технічного оснащення для перегляду кіно-та фотодокументів. По-третє, як відзначають вчителі, низька підготовленість учнів («не навчилися працювати з джерелами в базовій школі») та їх орієнтованість на підготовку до зовнішнього незалежного оцінювання, послаблює мотивацію учнів до опрацювання історичних

джерел і зосереджує їх основну вагу на запам'ятовуванні основних подій та дат. Інший бік цієї проблеми, на думку респондентів, – це низька мотивація, інертність, недостатня теоретична та практична готовність частини вчителів до систематичного використання різних типів історичних джерел у навчанні історії.

Результати проведеного дослідження дозволило нам сформувавши ряд методичних рекомендацій для вчителів, розробників навчальних програм та авторів підручників історії:

1. На нашу думку, для вирішення зазначених вище проблем необхідне розроблення та впровадження в освітній процес спеціально розробленої методики використання історичних джерел різних типів в процесі навчання історії.

2. Робота з історичними джерелами на уроках історії має носити системний характер, при цьому поступово ускладнюючи як самі джерела так і завдання до них.

3. Розробникам навчальних програм та авторам шкільних підручників історії варто врахувати вікові можливості учнів при доборі їх змісту з метою уникнення інформаційного перевантаження старшокласників під час навчання і передбачити можливість виділення відповідних годин на практичні заняття з вивчення та дослідження ними історичних джерел різних типів.

4. Вчителям та авторам навчальної літератури під час відбору історичних джерел різного типу необхідно враховувати багатоперспективний (багаторакурсний) підхід, коли певна історична ситуація висвітлюється з кількох – щонайменше двох – перспектив (ракурсів), що репрезентують різні суспільні позиції та інтереси.

Література:

1. Мороз П. В., Мороз І. В. Аналіз стану використання історичних джерел у навчанні історії в старшій школі. Український педагогічний журнал. 2019. № 4. С. 142–153.
2. Мороз П., Мороз І. Концептуальні підходи до конструювання практикуму «Історія України в джерелах». Проблеми сучасного підручника. 2018. Вип. 21. С. 261–271.

Мороз П. В.

ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПІДХІД ДО КОНСТРУЮВАННЯ СУЧАСНОГО ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА ІСТОРІЇ ТА САЙТУ ЙОГО ІНТЕРНЕТ-ПІДТРИМКИ

В умовах інформаційного суспільства, постають нові вимоги до шкільних підручників з історії. Нині цифрові технології проникають в усі сфери життєдіяльності людини, докорінно змінюють як освітній процес так і повсякденне спілкування учнів. Як показують дослідження, більшість сучасних дітей віддають перевагу отриманню необхідної інформації не з книги, а з мережі інтернет. Незважаючи, на це підручник на друкованій